

Arbeidsnotater

S T A T I S T I S K S E N T R A L B Y R Å

Dronningensgt. 16, Oslo-Dep., Oslo 1. Tlf. 41 38 20

IO 76/21

17. juni 1976

OM VALIDITETEN AV INTERVJUUNDERSØKELSER:

Feilkilder knyttet til den sosiale interaksjon mellom intervjuer og respondent

av

Fridulv Sagberg*

INNHold

	Side
1. Innledning	1
2. Beskrivelse av svar-effekter ("response effects")	1
2.1. Om validitet	1
2.2. Svar-tendenser ("response styles")	2
2.3. Egenskaper ved intervjueren	3
2.4. Spørsmålets art og hvordan det oppfattes av respondenten	4
3. Analyse av intervjuer-effekter i noen av Byråets undersøkelser	5
3.1. Psykisk velvære/helse	5
3.2. Synspunkter på framkalt abort	10
3.3. Kvinnerepresentasjon i kommunalt styre og stell	12
3.4. Oppsummering av resultatene	13
4. Mulige implikasjoner for intervjuundersøkelser i Byrådet	14
4.1. Mer omfattende utforsking av svar-effekter	14
4.2. Praksis når det gjelder Byråets undersøkelser	14
Litteraturliste	16

* Ideen om å lage dette notatet har jeg fått fra Sigurd Høst, som også har bidratt med råd og veiledning underveis. Jeg har dessuten mottatt nyttige kommentarer fra Arne S. Andersen, Tor Haldorsen, Petter Laake og Ib Thomsen.

1. INNLEDNING

Når vi stiller spørsmål i en intervju-undersøkelse, forutsetter vi at det finnes en "sann" svarfordeling for det enkelte spørsmål, nemlig den som gir et riktig bilde av den faktiske fordeling for den variabelen som spørsmålet er tenkt å måle. I de tilfeller hvor en kjenner den sanne fordeling, kan en få et mål på i hvilken grad den observerte svarfordeling avviker fra den sanne.

Svært ofte er det umulig å vite noe om den sanne fordeling for en variabel. Dette er tilfellet f.eks. når en undersøker meninger, holdninger, personlighetstrekk m.v. Ikke desto mindre er det meningsfylt - og nyttig - å betrakte de observerte resultater ut fra i hvilken grad de reflekterer "sanne" verdier.

Den observerte svarfordeling for et utvalg avviker i praksis alltid fra den sanne fordeling for hele populasjonen. Det skyldes dels samplingsfeil (som kan reduseres ved å øke størrelsen på utvalget), og dels forhold ved undersøkelsesmetoden som gjør at svarene avviker på en systematisk måte fra de sanne verdier, altså bidrar til skjevhet i resultatene.

Det er mange forhold ved gjennomføringen av en intervjuundersøkelse som kan bidra til slike skjevheter. Betydningen av riktig spørsmålsformulering og oppbygging av spørreskjemaet er behandlet grundig andre steder (f.eks. Payne, 1951), og jeg vil derfor ikke gå nøyere inn på disse forholdene her. Når det gjelder problemer i forbindelse med konstruksjon av spørreskjema for Byråets undersøkelser, viser jeg til et notat av Thomsen og Høst (1973, kap. 4.)

I denne framstillingen skal vi se nærmere på en del forhold knyttet til den sosiale interaksjon mellom intervjuer og respondent. Sosial interaksjon går her på det forhold at intervjusituasjonen er en sosial situasjon hvor intervjuer og respondent gjensidig påvirker hverandre. Det foreligger en del forskning som viser at sosial-psykologiske sider ved intervjusituasjonen kan ha store effekter på svarfordelingen på visse spørsmål.

Når det gjelder tidligere forskning, bygger vi bl.a. på Sudman og Bradburns (1974) oversikt over "response effects in surveys", som omfatter effekter både av standardiserte aspekter ved undersøkelsesmetoden, og av intervjuer, respondent og intervjusituasjonen forøvrig. Andre sentrale framstillinger av disse problemene er Hyman (1954) og Phillips (1971).

De effekter som er knyttet til intervjusituasjonen, beror på egenskaper og forventninger hos intervjuer så vel som respondent. Et eksempel (som vi vil komme mer inn på senere) er tendensen til å svare sosialt ønskelig ut fra de normer respondenten selv identifiserer seg med, og kanskje i større grad ut fra de forventninger som tillegges intervjueren.

Dersom det f.eks. gjelder ulike normer for menn og kvinner m.h.t. hva som er ønskelig og akseptabelt, vil en vente at svarene avviker fra de sanne verdiene i ulik grad for menn og kvinner, og at det dermed framkommer kunstige kjønnsforskjeller i svarfordeling. Videre vil en kunne forvente effekter av intervjuerens kjønn på svarfordelingen ut fra den samme kjønnsforskjell m.h.t. normer, fordi presset i retning av konformitet med kjønnsrolleforventningene kan tenkes å forsterkes overfor en person av samme kjønn.

Siktepunktet med dette notatet er altså 1) å gi en oversikt (basert på psykologisk teori og empiriske undersøkelser) over hvilke forhold knyttet til den sosiale interaksjon i intervjusituasjonen som synes å kunne påvirke svarfordelingen, 2) å vurdere betydningen av en del slike variabler for intervjuundersøkelser av den art som utføres av Statistisk Sentralbyrå, ved å analysere svarfordelingene for noen spørsmål som har vært stilt i Byråets undersøkelser, og 3) diskutere hvorvidt de resultater som foreligger, har implikasjoner for praksis ved gjennomføring av intervjuundersøkelser i Byrådet.

2. BESKRIVELSE AV SVAREFFEKTER ("RESPONSE EFFECTS")

2.1. Om validitet

Hvorvidt en undersøkelse måler det som forskeren vil den skal måle, dvs. de sanne verdier, er et uttrykk for undersøkelsens validitet. Faktorer som gjør at et observert resultat avviker fra den sanne verdi, reduserer altså validiteten av resultatet. Virkningen av slike faktorer når det gjelder spørsmåls-undersøkelser, blir av Sudman og Bradburn (1974) kalt "response effects", en term som her vil

bli oversatt med "svar-effekter". Betegnelsen synes anvendelig ut fra det at det er respondentens svar som påvirkes i den ene eller andre retning i forhold til den sanne verdi en er interessert i.

Ved redusert validitet er svarfordelingen ikke bare uttrykk for det forhold det spørres om, men reflekterer også f.eks. egenskaper ved spørsmålet, intervjueren og/eller respondenten. Kunnskap om svar-effekter vil følgelig være vesentlig når det gjelder å eliminere eller korrigere skjevheter i resultatene, og dermed øke validiteten.

Sudman og Bradburn (1974) har analysert svarfordelinger fra en rekke undersøkelser med tanke på å finne ut hvilke faktorer som fører til svar-effekter. For dette formålet har de laget et skjema over aktuelle variabler.

Skjemaet kan være et nyttig utgangspunkt for undersøkelser av svar-effekter generelt.

Det omfatter variabler som går bl.a. på innsamlingsmetode: intervju, post, telefon; konstruksjon av spørreskjema: åpne vs. lukkede spørsmål, spørsmålenes posisjon i skjemaet m.m.; spørsmålenes tema: beskrivelse av faktiske forhold ("behavioral data") vs. meninger, holdninger etc. ("attitudinal data"); hvordan spørsmålet kan oppfattes: "truende" spørsmål, om enkelte svaralternativer kan oppfattes særlig sosialt ønskelige, om spørsmålets tema oppleves som vesentlig eller framtreddende ("salient") for respondenten; intervjusituasjonen: hvor intervjuet foregår; egenskaper ved intervjuer og respondent: kjønn, alder, sosial status, utdanning, religion m.v.

Ut fra rammen for dette notatet er det mange av disse variablene som faller utenfor. Vi vil her først og fremst drøfte effekter av intervjuer-egenskaper, mens andre variabler trekkes inn i den grad det er grunn til å anta at de influerer på størrelsen av intervjuer-effektene.

Et sentralt spørsmål er i hvilken grad svar-effektene er ulike for ulike grupper av respondenter, f.eks. menn vs. kvinner, yngre vs. eldre. Dersom effektene er like for alle grupper av respondenter, vil skjevheten ha implikasjoner for tolkningen av absolutte prosentnivåer i svarfordelingen. Dersom imidlertid visse grupper influeres mer enn andre, vil dessuten sammenlikning av gruppene vanskeligjøres i høy grad.

2.2. Svar-tendenser ("response styles")

En type variabler blir i psykologisk litteratur kalt "response styles"; disse omfatter tendenser til å svare på bestemte måter på spørsmål, dvs. at svarene i et intervju for en gitt person avviker på en systematisk måte fra de sanne verdier. Disse tendensene gjør seg særlig gjeldende for spørsmål som går på personlighetstrekk, holdninger osv., og som ofte benyttes i psykologiske undersøkelser, men det er åpenbart ingen vesensforskjell mellom slike spørsmål og en del spørsmål som har vært benyttet i Byråets undersøkelser.

I forbindelse med intervjuereffekter er vi særlig interessert i tendensen til å svare det som er "sosialt ønskelig". Av andre eksempler på svar-tendenser bør en nevne den såkalte "ja-effekten" (acquiescence response set), som særlig har vært studert i forbindelse med holdningsmålinger. Dens betydning i en undersøkelse foretatt av Byrådet er behandlet av Høst (1975). Dersom de forekommer oftere i visse grupper av respondenter, vil slike tendenser lett kunne maskere de effekter en er interessert i å få fram.

Nunnally (1967) definerer "response style" slik:

"(1) a reliable source of variance in individual differences which
(2) is an artifactual product of measurement methods and (3) is at least partially independent of the trait which the measurement methods are intended to measure". (s. 593)

2.2.1. Tendens til å svare "sosialt ønskelig"

For mange spørsmål er svaralternativene ulike m.h.t. hvor akseptable eller ønskelige de er ut fra sosiale normer. På spørsmålet "Hender det at De nasker i butikker?" er åpenbart det sosialt ønskelige svaret "nei", og en må derfor anta at det velges oftere enn de faktiske forhold skulle tilsi. En forventer at respondenten snarere svarer det som betraktes som mest ønskelig i stedet for det som best karakteriserer ham, dersom det er forskjell mellom disse to alternativene. Denne svar-tendensen har vært mye undersøkt i forbindelse med holdningsmålinger og personlighetstester (Edwards, 1957), og det ser ut til å være betydelige individuelle variasjoner i denne "social desirability"-effekten.

Denne effekten kan gi seg utslag i skjevhet for hele utvalget, og dersom normene for hva som er sosialt ønskelig varierer, kan dessuten skjevheten bli større for visse grupper respondenter enn for andre. På mange områder er det som kjent ulike normer for menn og kvinner. Det er f.eks. en utbredt oppfatning at det er mindre akseptabelt for menn enn for kvinner å gi uttrykk for svakheter, problemer osv. Følgelig kan en få kjønnsforskjeller i svarene som ikke skyldes forskjeller i de sanne verdiene, men snarere skyldes underrapportering av problemer blant menn.

De undersøkelser som har vært gjort m.h.t. denne effekten, har for det meste benyttet selv-administrerte skjemaer. Det er imidlertid rimelig å forvente at det inter-personlige aspektet ved en intervju-situasjon vil forsterke svar-effekten. For å undersøke dette sammenliknet Ellis (1947) svarfordelingene for intervju og selvadministrert spørreskjema, hvor spørsmålene var de samme. Han fant at svarene på det selv-administrerte skjemaet avvek mer fra det som er alment akseptert atferd, enn svarene på intervjuet; altså viste respondentene større konformitet under intervjuet.

Liknende effekter er funnet også i nyere undersøkelser, bl.a. av Hochstim (1962, 1967), som sammenliknet tre innsamlingsmetoder: selv-administrert, "face-to-face", og telefonintervju. Et av resultatene var at 44 prosent av respondentene som ble spurt direkte, rapporterte at de hadde utmerket helse, mens de tilsvarende tall for telefonintervju og selv-administrert skjema var 37 prosent og 30 prosent. (Verdien av disse resultatene avhenger selvsagt av at det ikke er store ulikheter i svarprosent mellom de forskjellige metodene).

Effektene av å svare sosialt ønskelig gjør seg trolig mer gjeldende jo klarere normene er for hva som er ønskelig. Phillips (1971) nevner en del eksempler på hvilke temaer som antas å være utsett for slike effekter:

"Since, at least among middle-class Americans, the most desirable responses are those that define one as happy, healthy, rational, unprejudiced, well adjusted, and democratic, it is likely that a good deal of distortion will be found in some people's responses to questions concerning these matters". (s. 86)

En annen måte å beskrive denne effekten på, er å se den som uttrykk for ego-involvering ("ego involvement") hos respondenten. Dette går på i hvilken grad respondentens selv-følelse er involvert i det å svare på et spørsmål. En kan si at en respondent svarer det som er sosialt ønskelig fordi han er ego-involvert. Høy ego-involvering impliserer altså at en er opptatt av hvilket bilde svarene gir av en selv, i motsetning til oppgave-involvering ("task involvement") som medfører at respondenten konsentrerer seg om å gi så riktige svar som mulig. Oppgave-involvering bidrar dermed til å øke validiteten, mens ego-involvering reduserer den.

De som er ego-involverte i intervju-situasjonen, vil trolig være opptatt av hvordan de virker på intervjueren, og vil legge vekt på å presentere seg som "happy, healthy;" osv. Videre er det rimelig å vente at de lettere reagerer på ytre egenskaper hos intervjuerne, noe som kan medføre at ulike intervjuere vil få ulike svarfordelinger. Hvordan intervjuerens egenskaper kan påvirke respondenten, er temaet for neste avsnitt.

2.3. Egenskaper ved intervjueren

Intervju-situasjonen kan sies å innebære en implisitt kontrakt mellom intervjuer og respondent. Intervjueren presenterer et oppdrag som respondenten skal utføre på en tilfredsstillende måte. Det er rimelig at respondenten etter å ha sagt seg villig til å gjennomføre intervjuet, vil forsøke å gjøre en god jobb, dvs. å tilfredsstille de krav oppdragsgiveren (intervjueren) måtte ha. På denne måten kan det være avgjørende for resultatet hvordan respondenten oppfatter intervjueren, og hvilke forventninger han antar at intervjueren har til ham selv.

Egenskaper ved intervjueren kan tenkes å påvirke respondentens svar på flere måter. Mer og mindre åpenbare egenskaper som kjønn, alder, sosial status m.v. kan influere på respondenten ved at han tillegger intervjueren bestemte forventninger, avhengig av de nevnte karakteristika, og at hans svar tenderer i retning av konformitet med disse forventninger. Hva som respondenten opplever som sosialt ønskelig, kan bl.a. variere avhengig av om intervjueren er mann eller kvinne.

Videre kan intervjuerens egenskaper virke via de antipatier eller sympatier som vekkes hos respondenten. Hvis respondenten f.eks. opplever stor avstand til intervjueren, kan det gi seg utslag i uvilje mot å gi opplysninger.

Intervjueren kan også tenkes å påvirke respondenten ut fra sine egne holdninger og forventninger. Generelle holdninger kan tenkes å påvirke hans atferd overfor respondenten, eller han kan få visse forventninger om respondentens atferd ut fra førsteinntrykket eller tidlig i intervjuet. Muligheten for at slike forhold kan påvirke resultatene, avhenger selvsagt av hvorstandardisertsituasjonen er. En intervjusituasjon kan imidlertid aldri bli fullstendig standardisert i alle henseender. Det vil alltid være muligheter for uklarheter hvor intervjueren må hjelpe respondenten på vei med svaret eller tolke det på en eller annen måte, for å få svaret til å passe inn i en av de tilgjengelige kategorier, med den mulighet det medfører for at intervjuerens holdninger og forventninger spiller inn.

At holdninger og forventninger faktisk kan påvirke resultatene av undersøkelser - også under nokså standardiserte forhold - er vist bl.a. av Rosenthal, som i en serie eksperimenter (se Rosenthal, 1966) har studert den såkalte "experimenter bias"-effekten i psykologiske eksperimenter. Denne effekten innebærer at eksperimentators forventninger om bestemte resultater påvirker forsøkspersonenes atferd og dermed resultatene.

Når det gjelder intervju-undersøkelser, er det vist at intervjuerens kjønnsrollemønster kan påvirke svarene på spørsmål om forhold som det knytter seg bestemte kjønnsrolleforventninger til. Hyman (1954, s. 112 f) refererer en undersøkelse hvor kvinnelige respondenter ble spurt bl.a. om de pleide å besørge vedlikehold av bil. Kvinnelige intervjuere som selv pleide å sørge for slike ting, oppnådde langt flere ja-svar på dette spørsmålet enn de øvrige kvinnelige intervjuerne. Hyman drøfter muligheten for at denne effekten ikke er knyttet spesifikt til kjønnsrollemønsteret, men snarere til graden av stereotypi (dvs. hvor bundet en er av respondentens gruppetilhørighet), hvorav tradisjonelle kjønnsrolleforventninger er en komponent. Men uansett hva som er det underliggende trekk, vil slike effekter kunne utgjøre problemer for undersøkelsenes validitet.

Forskjeller i svarfordeling mellom mannlige og kvinnelige intervjuere er hovedtemaet for de analyser som vil bli presentert i neste kapittel, og eventuelle slike effekter er det rimelig å forsøke å forklare ut fra forhold som er beskrevet i dette avsnittet. Tidligere undersøkelser (se Sudman og Bradburn, 1974, s. 51-52) viser at kvinnelige og mannlige intervjuere får forskjellige svarfordelinger på "truende" spørsmål (spørsmål om personlige forhold, problemer osv.), i retning av underrapportering overfor mannlige intervjuere; videre rapporterer kvinnelige respondenter flere problemer enn mannlige. Dette er hva en vil forvente forutsatt følgende forhold som har vært omtalt foran:

- 1) Noen respondenter er ego-involverte og har tendens til å tøye svarene i retning av det som oppleves sosialt ønskelig.
- 2) Det er ulike normer for menn og kvinner m.h.t. hvor akseptabelt det er å gi uttrykk for problemer.
- 3) Mannlige og kvinnelige intervjuere har ulike forventninger til respondentene; eller de tillegges forskjellige forventninger som respondentene forsøker å oppfylle.

2.4. Spørsmålets art og hvordan det oppfattes av respondenten

Det kan være gunstig i denne sammenhengen å skjelne mellom ulike typer data i intervjuundersøkelser, da intervjuereffektene kan tenkes å variere avhengig av hva slags data det dreier seg om. Grovt sett kan en skjelne mellom opplysninger om faktiske forhold på den ene siden, og vurderinger, meninger, holdninger o.l. på den andre.

For den første typen data vil respondenten ofte vite eksakt det riktige svaret, slik at han ikke kan svare noe annet uten å vite at det er feil. Selvsagt kan glemsel eller manglende informasjon medføre at respondenten bare tilnærmet kjenner det riktige svaret, men vedkommende vil i alle fall vite at det finnes et objektivt riktig svar.

Når det gjelder den andre typen informasjon, er det imidlertid ikke noe svar som i samme grad er objektivt riktig. Den sanne verdi kan endres raskt over tid, bl.a. som en følge av ny informasjon om temaet. Siden svarene her ikke i samme grad som faktiske opplysninger har noen objektiv sannhetsverdi, kan en tenke seg at svarene lett kan tøyes, f.eks. i retning av det som er sosialt ønskelig. Dermed vil en forvente større intervjuereffekter på f.eks. menings- og holdningsspørsmål enn på spørsmål om faktiske forhold.

Et annet forhold som kan antas å påvirke eventuelle intervjuer-effekter, er temaets "saliency", som av Sudman og Bradburn (1974) påpekes som en viktig variabel når det gjelder svareffekter generelt. Dette går på hvor klar, vesentlig eller relevant problemstillingen virker for respondenten. Det vil være lettere å gi riktige svar på spørsmål om forhold som respondentene er opptatt av eller har tenkt igjennom før, i motsetning til når de skal svare på spørsmål om noe de aldri har tenkt på.

Også på spørsmål om forhold som respondenten har tenkt igjennom og har tilstrekkelig informasjon om - enten det gjelder faktiske forhold eller holdninger osv. - vil en forvente at intervjuer-effekter kan oppstå hvis svaralternativene eller respondentens referanse forøvrig er vagt formulert. F.eks. kan respondenten gjerne svare "sjelden" hvor det riktige svaret ut fra planleggerens intensjon med spørsmålet ville være "ofte", uten at svaret dermed nødvendigvis er direkte galt fra repondentens synspunkt. I alle fall vil det ofte være lett for respondenten å rasjonalisere et sosialt akseptabelt svar ved å knytte det til en selvvalgt referanse. (Noe som NN gjør ofte sammenlignet med folk flest, kan han si at han sjelden gjør, fordi han sammenligner seg med X, som gjør dette langt oftere enn folk flest.)

3. ANALYSE AV INTERVJUEREFFEKTER I NOEN AV BYRÅETS UNDERSØKELSER

For å undersøke om det faktisk er slik at svarene som enkelte respondenter gir på bestemte spørsmål, er påvirket av om de blir intervjuet av menn eller kvinner, har vi sett nærmere på noen resultater fra tre av Byråets intervjuundersøkelser. Vi har valgt ut spørsmål som en har vært noe i tvil om validiteten av, og hvor det er grunn til å vente at intervjuerens kjønn vil kunne spille en rolle for hva respondentene svarer.

Det materialet som er analysert, omfatter spørsmålene om psykisk velvære/helse fra Levekårsundersøkelsen 1973 (NOS A 720), videre noen spørsmål om syn på fri abort, fra Stortingsvalget 1973 (NOS A 613), og endelig et spørsmål om kvinnerepresentasjon i kommunalt styre og stell, fra Kommunevalget 1971 (NOS A 503).

Det er grunn til å regne med at svarene på andre typer spørsmål som benyttes i Byråets intervjuundersøkelser, er mindre avhengig av intervjuerens kjønn. Intervjuer-effekter i det materiale som analyseres her, vil derfor være maksimalverdier for hva en kan forvente i Byråets undersøkelser generelt.

Det bør påpekes at negative funn når det gjelder kjønnsforskjeller blant intervjuerne, ikke er noe garanti for at intervjuerne ikke påvirker validiteten av resultatene. Intervjuer-effekter som er like for mannlige og kvinnelige intervjuere, vil vi ikke kunne si noe om ut fra våre analyser, da vi ikke vet noe om de sanne verdier. Slike effekter vil ikke bli drøftet nærmere, og betegnelsen intervjuer-effekt vil heretter bli brukt bare i betydning av forskjell mellom mannlige og kvinnelige intervjuere.

3.1. Psykisk velvære/helse

3.1.1. Spørsmålene

Sudman og Bradburn (1974) finner at spørsmål om "personlighet" (som inkluderer psykisk velvære og mental sykdom) er de temaer som gir størst svar-effekter. Dette kan henge sammen med at psykiske problemer ofte betraktes som personlige svakheter og noe en derfor nødig innrømmer, slik at det vil foreligge en tendens til underrapportering av slike forhold. En kan si at det er lite sosialt ønskelig å ha slike problemer. Siden det åpenbart også eksisterer kjønnsforskjeller med hensyn til hvor akseptabelt det er å gi uttrykk for problemer eller svakheter, vil en forvente størst underrapportering blant menn. En slik kjønnsforskjell betinger selvsagt også forskjell mellom mannlige og kvinnelige intervjuere når det gjelder forhold til dette temaet, noe som kan tenkes å gjenspeiles i respondentenes reaksjoner. Som før nevnt (s. 4) fant Sudman og Bradburn (1974) underrapportering av problemer overfor mannlige intervjuere.

Følgende spørsmål fra Levekårsundersøkelsen 1973 (NOS A 720) ble analysert (spørsmålenes nummer i intervjueskjemaet i parentes):

1 (41)	Synes De at Deres arbeid er psykisk anstrengende? (ja/nei/vet ikke)
2 (148, 149)	Har De i løpet av de siste 12 måneder vært ute av stand til å utføre daglige gjøremål, for eksempel arbeid, uten å ha vært seneliggende? (HVIS JA) Var det på grunn av skade, vanskeligheter med nervene eller annen sykdom?
3-8 (161)	Her er en liste over enkelte vanlige sykdommer og plager. Har De hatt noen av disse sykdommene eller plagene i løpet av de siste 12 måneder? (ja/nei)
3 (161 a)	Tretthet i flere uker
4 (b)	Andenød også etter lett arbeid
5 (c)	Fordøyelsesbesvær
6 (d)	Magesår
7 (e)	Angst, uro, nervøsitet, depresjon
8 (f)	Muskelsmerter
9-10 (166)	Har De i løpet av den siste måneden brukt
9 (166 a)	Sovemedisiner (ja, regelmessig/ja, av og til/nei)
10 (166 b)	Andre beroligende midler (ja, regelmessig/ja, av og til/nei)
11 (168)	Hvis vi ser bort fra helt spesielle tilfeller, har De ofte av og til eller nesten aldri vanskeligheter med å sove? (ofte/av og til/nesten aldri)
12 (178)	Hender det ofte, av og til eller nesten aldri at De føler Dem anspent i fritiden slik at De ikke får slappet ordentlig av? (ofte/av og til/nesten aldri)

3.1.2. Utvalget

I Levekårsundersøkelsen var det i alt 2 966 personer som hadde svart. For nærmere opplysninger om utvalgets sammensetning vises til NOS A 720.

Da intervjueridentifikasjon ikke var kodet inn på skjemaene, måtte intervjuerens kjønn kodes på grunnlag av utvalgsområde etter en liste over hvilke intervjuere som hadde de ulike områder. Det resulterte i at de utvalgsområder hvor det var intervjuere av begge kjønn, ikke kunne kodes om, og data fra disse områdene er derfor ikke med i det materiale som er analysert her.

De områder som ble utelatt, er: Oslo, Oppegård, Drammen IV, Kristiansand, Fitjar, Frøya.

De resterende områdene omfatter 2 361 av de 2 966 respondentene. Respondentene var fordelt på 63 kvinnelige og 22 mannlige intervjuere.

3.1.3. Resultater

De utvalgte spørsmål ble analysert primært med tanke på å undersøke forskjeller mellom mannlige og kvinnelige intervjuere, og tabell 1 viser rapportert forekomst av symptomer overfor kvinnelige og mannlige intervjuere med respondentene i grupper for alder og kjønn. Aldersinndelingen tilsvarer den som er benyttet i de publiserte tabeller (NOS A 720) for de samme spørsmål. Denne inndelingen var forøvrig gunstig fordi de to aldersgruppene ble noenlunde like store. Spørsmålene er for oversiktens skyld samlet i 4 grupper: I. Spørsmål relatert til arbeid. II. Spørsmål som går direkte på psykisk velvære. III. Medikamentbruk. IV. Somatiske sykdommer/symptomer som kan ha psykiske årsaker. Tabellen gir selvsagt også grunnlag for å studere kjønns- og aldersforskjeller blant respondentene. Disse forskjellene skal vi kort omtale før vi går over til å behandle intervjuer-effektene. For de aller fleste spørsmål er det større rapportert forekomst blant kvinner enn blant menn, og blant eldre enn blant yngre. Spørsmålet om hvor mye av disse forskjellene som er uttrykk for reelle forskjeller i forekomst av sykdommer/symptomer, lar seg vanskelig besvare. Dersom et spørsmål imidlertid viser betydelig intervjuer-effekt (forskjell i svarfordeling mellom mannlige og kvinnelige intervjuere), er det rimelig å forvente at også svar-effekter p.g.a. respondentens kjønn slår ut, da begge effekter kan henge sammen med kjønnsforskjeller m.h.t. "social desirability". Eventuelle intervjuer-effekter kan dermed ses på som en indikasjon på hvor vidt en observert kjønnsforskjell blant respondentene er valid.

Tabell 1. Personer som har symptom(er) på nedsatt psykisk velvære, i grupper for alder, kjønn og intervjuers kjønn, i prosent av personer i alt innen hver gruppe

		17-49 år				50 år og over			
		Menn inter- vjuet av		Kvinner inter- vjuet av		Menn inter- vjuet av		Kvinner inter- vjuet av	
		Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I	1	43	45	38	32	35	45	31	30
	2	1	1	1	2	0	2	3	2
	3	7	10	10	20	17	16	29	26
II	7	6	10	19	23	14	19	28	31
	11 a)	1	2	3	5	7	9	14	17
	b)	15	13	20	21	28	33	45	51
III	12 a)	2	3	4	4	1	6	8	7
	b)	21	25	21	24	15	29	35	32
	10 a)	1	3	2	3	2	6	9	8
IV	b)	6	7	7	11	11	14	24	20
	9 a)	1	1	1	1	2	4	4	5
	b)	2	3	4	5	7	9	14	15
IV	4	1	3	2	3	9	10	12	10
	5	12	13	8	14	12	16	21	18
	6	1	3	2	1	4	4	1	2
	8	25	19	22	22	37	33	48	42
Tallet på personer som svarte		153	432	172	502	166	379	155	402

Tabell 2 viser forskjeller i ja-prosent mellom mannlige og kvinnelige intervjuere. En ser her at intervjuer-effektene jevnt over er relativt små, med noen unntak. For kvinner i aldersgruppen 17-49 år er det signifikante intervjuer-effekter for spørsmålene 3 (Trøtthet) og 5 (Fordøyelsesbesvær), mens det for menn i aldersgruppen 50 år og over er en klar og signifikant effekt på spørsmål 12 a) og b) (Anspenhet i fritida). Alle de signifikante effektene går i samme retning, dvs. større rapportert forekomst overfor kvinnelige intervjuere. En ser videre at de aller fleste av de øvrige forskjellene også går i den retning. Imidlertid må en regne med at de fleste variablene her er korrelert med hverandre, slik at en ikke kan benytte antall effekter i samme retning som indikasjon på om det foreligger genuine intervjuereffekter. Når det gjelder spørsmål 7 (Angst, uro, nervøsitet, depresjon), går forskjellen i samme retning for alle grupper; og for alle respondenter samlet er forskjellen her signifikant ($p < .05$).

Resultatene synes altså å bekrefte det som er vist i tidligere undersøkelser, nemlig at folk som intervjues om psykisk helse, rapporterer flere problemer/symptomer overfor kvinner enn overfor menn.

Imidlertid viser tabellene også betydelige variasjoner i intervjuer-effekter over grupper av respondenter. Effektene er minst for kvinner i gruppen 50 år og over, hvor forskjellene må sies å være ubetydelige for de aller fleste spørsmålene. Mennene i den samme aldersgruppen er imidlertid den gruppen hvor effektene jevnt over er størst. I absolutt prosent-forskjell er ikke effektene særlig mye større enn de er blant kvinner i samme aldersgruppe, men relativt til prosent-nivået (som er langt høyere blant kvinner) er de klart størst blant menn. Resultatene for denne aldersgruppen synes altså å vise en klar underrapportering blant mannlige respondenter som intervjues av menn.

Dette kan muligens tolkes som at mennenes tendens til underrapportering forsterkes i nærvær av en mannlig intervjuer, fordi kravet til spesifikt mannlig kjønnsrolleatferd da blir større. Det virker videre rimelig at en ikke finner noe tilsvarende for kvinner, da de ikke er utsatt for samme sosiale forventning om ikke å innrømme svakheter, verken overfor personer av eget eller av motsatt kjønn.

Imidlertid stemmer ikke en slik forklaring med data for den yngste aldersgruppen. Her finner vi nemlig underrapportering overfor menn både hos mannlige og kvinnelige respondenter; ja, underreporteringen synes faktisk å være størst blant kvinner.

Tabell 2. Forskjeller i ja-prosent mellom mannlige og kvinnelige intervjuere etter respondentenes alder og kjønn. (negativt fortegn = større forekomst blant menn)

			17-49 år		50 år og over		Alle
			Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	
I	1	Psykisk anstrengende arbeid	2.0	-5.7	10.4	-1.8	0.4
	2	Arbeidsdyktig på grunn av "vanskeligheter med nervene"	-0,1	0.4	2.1	-1.7	0.2
	3	Trøtthet	3.7	9.6 ^{*)}	-0.8	-3.1	2.4
	7	Angst, uro, nervøsitet, depresjon .	4.3	4.5	4.6	2.9	4.1 ^{*)}
II	11 a)	Vanskeligheter med å sove (ofte) ..	0.3	2.1	2.6	3.7	1.9
	b)	Vanskeligheter med å sove (ofte + av og til)	-2.3	1.0	5.5	5.7	1.8
	12 a)	Anspent i fritida (ofte)	1.2	0.9	4.6 ^{*)}	0.7	1.4
	b)	Anspent i fritida (ofte + av og til)	3.7	2.8	13.4 ^{**)}	-2.9	4.1
III	10 a)	Bruk av beroligende midler (regelmessig)	2.1	0.7	3.7	-1.3	1.1
	b)	Bruk av beroligende midler (regelmessig + av og til)	0.6	4.4	2.1	-3.4	0.7
	9 a)	Bruk av sovemedisin (regelmessig) .	-0.2	0.2	1.3	0.8	0.4
	b)	Bruk av sovemedisin (regelmessig + av og til)	0.8	1.7	1.8	1.2	1.0
IV	4	Åndenød	1.5	0.5	0.8	-2.1	-0.1
	5	Fordøyelsesbesvær	0.8	6.7 ^{*)}	3.8	-2.7	2.2
	6	Magesår	1.2	-0.7	0	0.4	0.1
	8	Muskelsmerter	-5.4	0.2	-3.7	-5.4	-4.0

*) $p < .05$ (to-halet test).

**) $p < .01$

Det er mulig at den forskjellen mellom aldersgrupper som her er påpekt når det gjelder intervjuer-effekt, kan ha sammenheng med forskjeller mellom intervjuers og respondents alder (slik at den kanskje hadde vært eliminert ved matching av respondent og intervjuer). En annen mulighet er at aldersforskjellen henger sammen med ulikheter i kjønnsrolleatferd og -holdninger mellom eldre og yngre respondenter.

Når det gjelder problemet med hvilke spørsmål som er mest utsatt for slike svar-effekter, ser det ut til å være en svak tendens til at spørsmålene i gruppe II har størst intervjuer-effekter. Det kan enten henge sammen med spørsmålenes innhold (direkte på psykologiske problemer) eller med hvor lett tøyelig meningsinnhold de har. Det er åpenbart at spørsmålene i denne gruppen også er minst spesifikke og konkrete med hensyn til hvilken atferd/opplevelse som kvalifiserer for et ja-svar. Problemet med om det er spørsmålenes innhold eller deres presisjonsnivå som bestemmer størrelsen av intervjuer-effektene her, kan ikke besvares endelig uten ved å variere disse aspektene systematisk.

3.1.4. Kontroll for mulige feilkilder

Frafall

I den foregående behandling av teori og data har vi forutsatt at eventuelle intervjuer-effekter skyldes inter-personlige forhold i intervjusituasjonen. Imidlertid er det en del mulige feilkilder som må undersøkes før dette kan fastslås med sikkerhet. En mulighet er at frafallet er forskjellig for kvinnelige og mannlige intervjuere, og at forekomst av symptomer er korrelert med frafallet; begge disse forutsetninger må være til stede for at frafallet skal kunne forklare de observerte forskjeller.

For denne undersøkelsen viste det seg å være en frafallsprosent på 23.4 for kvinner og 20.0 for menn. Denne forskjellen kan neppe forklare noe av de observerte forskjeller mellom intervjuerne. Dersom det er riktig at symptomer er mer utbredt i frafallsgruppen enn blant dem som svarer, er de observerte forskjeller mellom intervjuerne snarere underestimeringer av de faktiske intervjuer-effekter.

Forskjeller mellom utvalgområder

Siden utvalgsområdene ikke er tilfeldig fordelt på intervjuerne, må en regne med muligheten for systematiske regionale variasjoner m.h.t. fordelingen av intervjuerkarakteristika, så som intervjuers kjønn. Hvorvidt det er flere kvinner enn menn som påtar seg intervju-oppgaver, kan f.eks. tenkes å henge sammen med forholdet mellom "mannlige" og "kvinnelige" arbeidsplasser på stedet.

Dersom det videre er regionale ulikheter i den sanne svarfordeling på et spørsmål (fordi f.eks. psykiske plager er mer utbredt i visse miljøer), kan kunstige intervjuer-effekter framkomme.

For å kunne avgjøre om slike skjevheter kan tenkes å ligge til grunn for de observerte intervjuer-effekter, har vi sett på hvordan ulike kommunetyper varierer både m.h.t. fordelingen av kvinnelige og mannlige intervjuere og m.h.t. svarfordeling. For nærmere beskrivelse av klassifiseringen etter kommunetype, viser jeg til NOS A 720, s. 12.

Tabell 4 viser fordelingen av respondenter etter kommunetype og intervjuers kjønn, samt den forventede fordeling ved uavhengighet mellom disse to variabler. Forskjellen mellom observert og forventet fordeling er klart signifikant ved χ^2 -test ($p < .001$).

Tabell 4. Antall personer som ble intervjuet, i grupper for kommunetype og intervjuers kjønn. Under skråstrekken: Forventet antall ut fra marginalene

	Kommunetype					Alle
	1,4,9	2,3	5,6	7	8	
Mannlig intervjuer	168 106.7	221 157.9	71 132.4	78 134.1	108 114.9	646
Kvinnelig intervjuer	222 283.3	356 419.1	413 351.6	412 355.9	312 305.1	1 715
Alle	390	577	484	490	420	2 361

$$\chi^2 = 155.275 \quad p < .001 \quad df = 4$$

Tabell 5 viser svarfordelingen for spørsmål 7 (angst, uro, nervøsitet, depresjon), etter kommunetype og intervjuers kjønn. Svarfordeling etter kommunetype er analysert bare for dette spørsmålet. Vi valgte dette spørsmålet fordi intervjuer-effektene her var noenlunde like for alle grupper respondenter, uansett alder og kjønn. Tabellen viser størst rapportert forekomst i kommunetypene 5, 6, 7 og 8. Siden dette er de samme kommunetyper hvor relativt flest personer ble intervjuet av kvinner, ville en forvente høyere ja-prosent overfor kvinnelige enn overfor mannlige intervjuere for hele utvalget samlet, selv om det ikke var noen forskjell innen de enkelte kommunetyper.

Tabell 5. Personer som har svart "ja" på spørsmål 7 (angst, uro, nervøsitet, depresjon), i grupper for kommunetype og intervjuers kjønn, i prosent av personer i alt i gruppen

	1,4,9	2,3	5,6	7	8	Alle
Mannlig intervjuer	13.7	14.5	21.1	26.9	15.7	16.7
Kvinnelig intervjuer	16.2	16.6	24.7	20.1	24.4	20.8
Alle	15.1	15.8	24.2	21.2	22.1	19.7

Imidlertid viser det seg at "intervjuer-effekten" er til stede også for de enkelte kommunetyper separat, men effekten er noe mindre enn for utvalget samlet; for en kommunetype går den i motsatt retning.

Selv om intervjuer-effekten fortsatt er til stede også når kommunetype holdes konstant, betyr ikke det nødvendigvis at intervjuer-effektene er genuine. Det er ikke usannsynlig at det også innen de enkelte kommunetyper er tilsvarende sammenhenger mellom geografisk område, intervjuers kjønn, og forekomst av symptomer, som for kommunetypene samlet; dvs. at de utvalgsområder (innen en kommunetype) som har størst forekomst av symptomer, som regel har kvinnelige intervjuere.

Selv om hele intervjuer-effekten sannsynligvis ikke kan forklares av skjevheter av denne typen, er det åpenbart umulig å si noe eksakt om størrelsen av slike effekter. Det ville kreve en systematisk undersøkelse hvor en f.eks. allokerte utvalget tilfeldig på intervjuerne.

Intervjuernes alder

Forutsatt at de intervjuer-effekter som synes å finnes i det analyserte materiale, er knyttet til interaksjonen mellom respondent og intervjuer i intervjusituasjonen, kan en stille spørsmålet om det er andre intervjuerkarakteristika enn de som er knyttet til intervjuerens kjønn, som kan tenkes å forklare effektene. Dersom det hadde vært stor aldersforskjell mellom mannlige og kvinnelige intervjuere, kunne de observerte forskjeller mellom intervjuerne like gjerne være aldersforskjeller som kjønnsforskjeller. Imidlertid er aldersforskjellen liten for utvalget som helhet (gjennomsnittsalder 46.4 år for kvinner og 50.6 år for menn), slik at alder trolig kan utelukkes som forklaring.

3.2. Synspunkter på framkalt abort

I Stortingsvalgundersøkelsen 1973 (NOS A 613) ble det stilt noen spørsmål om synspunkter på framkalt abort. Siden dette er et tema som særlig angår kvinner, er det rimelig å vente at intervjuerens kjønn kan være av betydning for respondentens svar på slike spørsmål.

En mulighet er at kvinnelige intervjuere tillegges et mer liberalt syn på abortspørsmålet, dels fordi det berører kvinnens rett til selv å bestemme. I så fall kan det tenkes at respondentene vil gi uttrykk for en mer liberal holdning overfor kvinnelige enn overfor mannlige intervjuere.

I motsetning til spørsmålene om psykisk helse, som går på beskrivelse av faktiske forhold, har vi her å gjøre med spørsmål om meninger. For spørsmålene om psykisk helse antok vi at redusert validitet bare ga seg utslag i underrapportering i forhold til de faktiske forhold. Her kan det imidlertid tenkes å forekomme avvik i begge retninger, enten at det rapporteres et mer liberalt syn eller et mer konservativt syn enn det som må anses som personens "sanne" synspunkt.

3.2.1. Spørsmålene

Følgende spørsmål ble stilt:

33. Det er delte meninger om adgangen til selvbestemt svangerskapsavbrytelse, altså fri abort. Har de gjort Dem opp en mening i dette spørsmålet?
(De som svarte ja på spm. 33, ble stilt følgende spørsmål:)
34. Synes De kvinnen selv skal avgjøre om hun skal ha abort, eller synes De avgjørelsen skal overlates til en spesiell abort-nemnd?
(De som svarte at avgjørelsen skal overlates til en nemnd, ble stilt følgende spørsmål:)

35. Mener De at nemndene skal kunne gi adgang til abort bare når et fortsatt svangerskap kan sette morens liv i fare, eller synes De at abort bør kunne tillates også i andre tilfeller? (De som svarte "også i andre tilfeller", ble stilt følgende spørsmål:)
36. Kvinner søker som regel abort ut fra helsemessige eller sosiale grunner. Mener De at nemndene hovedsakelig skal gi adgang til abort ut fra hensynet til kvinnens fysiske eller psykiske helse, eller mener De at også de sosiale eller velferdsmessige forholdene som kvinnen lever under - eller kan komme til å leve under - bør gi grunnlag for abort?

3.2.2. Utvalget

I Stortingsvalgundersøkelsen ble 2 389 personer intervjuet (se NOS A 613).

Av samme grunn som for Levekårsundersøkelsen kunne ikke alle utvalgsområdene inngå i analysen av intervjuer-effekter.

Datagrunnlaget for de analyser som her er foretatt, er 1 972 av de 2 389 personene.

Her var det 152 kvinnelige og 108 mannlige intervjuere.

3.2.3. Resultater

Svarfordelingene for menn og kvinner i grupper for alder og intervjuers kjønn er vist i tabell 6.

Tabell 6. Personer i grupper for alder, kjønn og intervjuers kjønn, etter syn på framkalt abort. Prosent

	I alt	Avgjørelsen skal tas av en abortnemnd		Selv- bestemt abort	Har ikke tatt stand- punkt	Tallet på personer som svarte
		Adgang til abort bare når morens liv er i fare	Abort bør kunne tillates også i andre tilfeller			
20-49 år						
MENN						
intervjuet av menn	100	9	24	43	24	222
intervjuet av kvinner	100	9	20	41	30	349
KVINNER						
intervjuet av menn	100	21	27	38 x)	14 x)	185
intervjuet av kvinner	100	15	29	48	8	322
50 år og over						
MENN						
intervjuet av menn	100	17	20	26	37	182
intervjuet av kvinner	100	20	21	27	32	255
KVINNER						
intervjuet av menn	100	32	16 x)	30	22 x)	182
intervjuet av kvinner	100	31	25 x)	30	14	275

x) Forskjellen mellom de to prosent-verdiene er signifikant med $p < .05$ (enhalet test).

Tabellen viser at det blant kvinner var klart flere som sa at de hadde gjort seg opp en mening om abortspørsmålet, når de ble intervjuet av kvinner enn når de ble intervjuet av menn. Videre ser vi at kvinnene gir uttrykk for et mer liberalt syn overfor kvinnelige enn overfor mannlige intervjuere. I den yngste aldersgruppen gir dette seg utslag i at flere går inn for selvbestemt abort, mens intervjuer-effekten blant kvinner i den eldste aldersgruppen gir seg utslag i synet på nemndenes kriterier for å innvilge abort. Andre hensyn enn fare for morens liv aksepteres her oftere overfor kvinnelige intervjuere enn overfor mannlige.

Blant menn er intervjuer-effektene generelt mindre enn blant kvinner. Videre er gruppen som ikke har tatt standpunkt, betydelig større, noe som indikerer at dette er et problem som i mindre grad engasjerer menn enn kvinner.

Denne forskjellen mellom menn og kvinner m.h.t. intervjuer-effekten kan ha sammenheng med at et liberalt syn på abortspørsmålet er en del av kvinnens kjønnsrolle. Som vi påpekte under behandlingen av data fra Levekårsundersøkelsen (s. 8), er det rimelig å forvente at kravet til adekvat kjønnsrolleatferd forsterkes i nærvær av en person av samme kjønn. Dette virker særlig rimelig også når det gjelder spørsmålet om en har tatt standpunkt; siden kvinner åpenbart er mer engasjert i problemet, vil de kunne gi uttrykk for større engasjement når de intervjues av en kvinne.

3.2.4. Mulige feilkilder

Også her er det selvsagt muligheter for at lignende feilkilder som det som er omtalt i forbindelse med spørsmålene fra Levekårsundersøkelsen, kan spille en viss rolle. Men det synes ikke å være grunn til å anta at slike forhold kan ha innvirket i større grad her.

Regionale variasjoner og fordeling av frafallet mellom mannlige og kvinnelige intervjuere har vi ikke studert i forbindelse med denne undersøkelsen. Når det gjelder intervjuernes alder, så er gjennomsnittsalderen 44.2 år for kvinner og 44.0 for menn, altså en helt ubetydelig aldersforskjell.

3.3. Kvinnerepresentasjon i kommunalt styre og stell

3.3.1. Spørsmålet

I forbindelse med Kommunevalgundersøkelsen 1971 (NOS A 503) ble bl.a. følgende spørsmål stilt: Mener De at kvinner i sterkere grad enn nå bør komme med i kommunalt styre og stell, mener De at forholdene er bra som de er, eller mener De at kvinner i mindre grad enn nå bør delta i lokalpolitisk arbeid?

Dette er et spørsmål hvor det er særlig grunn til å forvente effekter av intervjuerens kjønn, siden spørsmålet direkte berører kjønnsrolleatferd. Det forhold at kvinnelige intervjuere er representanter for den sosiale gruppe som spørsmålet omhandler, vil kunne medføre et visst press på respondenten. En person som vanligvis reagerer negativt på at kvinner engasjerer seg politisk, vil ikke nødvendigvis gi uttrykk for et slikt syn under det sosiale press som må antas å foreligge når vedkommende intervjues av en kvinne. En vil altså vente at det blant respondentene som intervjues av kvinner, er forholdsvis flere som sier at kvinnene bør delta i sterkere grad.

3.3.2. Utvalget

Grunnlaget for analysene er 1 883 av de 2 533 personene som ble intervjuet i forbindelse med Kommunevalgundersøkelsene. Disse 1 883 respondentene er fordelt på 62 kvinnelige og 21 mannlige intervjuere. For nærmere beskrivelse av totalutvalget viser vi til NOS A 503.

3.3.3. Resultater

Tabell 7 viser svarfordelingene for menn og kvinner i grupper for alder og intervjuers kjønn. Som ventet oppnår kvinnelige intervjuere flere svar i retning av at kvinner bør med i sterkere grad, enn mannlige intervjuere gjør. Dette gjelder alle grupper respondenter unntatt menn i den yngste aldersgruppen, hvor det ikke er noen vesentlig forskjell mellom mannlige og kvinnelige intervjuere. Intervjuer-effekten er størst for menn i aldersgruppen 50 år og over; det er den eneste signifikante forskjellen i tabell 7. Imidlertid er intervjuer-effekten for svar-kategorien "Bør med i sterkere grad" signifikant ($p < .05$) også for alle respondentene samlet.

Tabell 7. Personer i grupper for alder, kjønn og intervjuers kjønn, etter syn på kvinnes deltaking i lokalpolitisk arbeid. Prosent

	I alt	Bør med i sterkere grad	Forholdene er bra som de er	Bør med i mindre grad	Vet ikke, uoppgitt	Tallet på personer som svarte
20-49 år						
MENN						
intervjuet av menn	100	61	34	3	2	119
intervjuet av kvinner	100	61	32	5	2	379
KVINNER						
intervjuet av menn	100	68	25	1	6	113
intervjuet av kvinner	100	76	21	1	2	403
50 år og over						
MENN						
intervjuet av menn	100	56	35	8	1	104
intervjuet av kvinner	100	69 ^{*)}	27	3	1	328
KVINNER						
intervjuet av menn	100	66	26	4	4	118
intervjuet av kvinner	100	69	23	3	5	319

*) Forskjellen mellom de to prosentverdiene er signifikant med $p < .05$ (enhetstest).

3.4. Oppsummering av resultatene

Resultatene for alle de tre typer spørsmål som her er analysert, indikerer at det forekommer forskjeller i svar-fordeling mellom mannlige og kvinnelige intervjuere. Imidlertid er effektene jevnt over så små at de ikke synes å gi grunnlag for alvorlige betenkeligheter angående validiteten av resultatene. (Vi ser i denne forbindelse bort fra at intervjuerne også kan påvirke validiteten uten at det gir seg utslag i slike effekter som vi har analysert her.) Noen unntak er det imidlertid, som jeg vil komme inn på nedenfor under oppsummering for de enkelte spørsmålstyper.

På spørsmålene fra Levekårsundersøkelsen var det en gjennomgående tendens til underrapportering av problemer og symptomer overfor mannlige intervjuere. Effektene var her for det meste små og ikke-signifikante. Imidlertid var det en forholdsvis stor effekt blant menn i aldersgruppen 50 år og over på spørsmålet om respondenten var ansatt i fritiden. Jeg finner ingen rimelig forklaring på hvorfor dette spørsmålet skulle slå ut mer enn de andre nettopp for denne gruppen av respondenter. Imidlertid tjener dette spørsmålet som et eksempel på hvilke problemer som kan oppstå for tolkningen av resultatene. Dersom vi er interessert i forskjellen i ja-prosent mellom menn og kvinner i denne aldersgruppen, vil vi for mannlige intervjuere finne en forskjell på 20 prosentpoeng (15 prosent for menn mot 35 prosent for kvinner), mens vi for kvinnelige intervjuere finner en forskjell på bare 3 prosentpoeng (29 prosent mot 32 prosent).

På spørsmålene om abort-temaet var det klare intervjuer-effekter for kvinnelige respondenter. Særlig stor var forskjellen mellom mannlige og kvinnelige intervjuere når det gjaldt hvor mange som hadde tatt standpunkt til abort-spørsmålet. Dessuten gikk tendensen i retning av et mer liberalt syn overfor kvinnelige intervjuere.

Også for spørsmålet om kvinnerepresentasjon i lokalpolitisk arbeid var det en forskjell i forventet retning mellom mannlige og kvinnelige intervjuere, dvs. at flere ga uttrykk for et positivt syn på kvinnerepresentasjon når intervjueren var en kvinne. Imidlertid var det ingen slik effekt for menn i den yngste aldersgruppen.

Resultatene synes å indikere at intervjuer-effekter forekommer i ulik grad avhengig av hvilken gruppe respondenter det dreier seg om. Både kjønn og alder ser ut til å være av betydning. Dersom en vurderer resultatene fra alle tre undersøkelsene under ett, går det fram at menn under 50 år er den gruppen hvor intervjuer-effektene er minst. For denne gruppen er det ingen signifikante forskjeller mellom mannlige og kvinnelige intervjuere. Særlig på spørsmålene om kvinnerepresentasjon og abort skiller denne gruppen seg ut fra de øvrige. Det henger kanskje sammen med at denne gruppen både har høyest utdanningsnivå og er mest engasjert i politisk arbeid, og at det kanskje derfor er flere som har tenkt grundig igjennom disse problemene. Altså er spørsmålstemaet mer "salient" (se s. 5) for disse.

4. MULIGE IMPLIKASJONER FOR INTERVJU-UNDERSØKELSER I BYRÅET

Når det gjelder implikasjoner av de undersøkelser som foreligger (denne inkludert) omkring svar-effekter i intervju-undersøkelser, er det to spørsmål vi vil drøfte.

- a) Bør en få gjennomført mer systematisk og omfattende undersøkelser av svar-effekter?
- b) Bør en gjøre mer for å unngå slike effekter, og dermed øke validiteten, når det gjelder Byråets intervju-undersøkelser?

4.1. Mer omfattende utforsking av svar-effekter

De intervju-undersøkelser som utføres av Byrået, representerer så store datamengder at en har et godt grunnlag for mer omfattende undersøkelser av svar-effekter. Det forutsetter imidlertid at relevant informasjon om intervjueren og intervju-situasjonen forøvrig er tilgjengelig. For det første må en (slik det nå blir gjort i noen av Byråets undersøkelser) få inn på intervjueskjemaet i alle intervju-undersøkelser et identifikasjonsnummer for intervjueren, som leses inn på data-filen. Dermed får en muligheter til senere å kode inn data om kjønn, alder og f.eks intervjuerfaring, utdanningsnivå eller andre bakgrunnsvariabler, og sammenholde disse med data fra intervjuet.

Videre bør en få inn informasjon om intervjusituasjonen, bl.a. hvorvidt intervjuet foregår i nærvær av andre personer, og om intervjueren kjenner respondenten eller er sosialt relatert til ham på noen måte. Alt dette er forhold som kan tenkes å innvirke på resultatene på visse typer spørsmål. Ellers viser jeg til Sudman og Bradburns klassifikasjonsskjema (1975, Appendix A).

Selv om mange av de effektene vi har funnet her m.h.t. intervjuerens kjønn, er relativt ubetydelige, kan en ikke utelukke muligheten for at andre egenskaper ved intervjueren kan ha store effekter.

Den beste måten å undersøke slike effekter på, ville være å gjennomføre en undersøkelse hvor en allokerte utvalget tilfeldig på intervjuerne, for så å studere forskjeller i svarfordeling mellom grupper av intervjuere.

En slik undersøkelse ville selvsagt lettest kunne gjennomføres innenfor et begrenset geografisk område, for å unngå lange reiser for intervjuerne.

4.2. Praksis når det gjelder Byråets undersøkelser

De data som er presentert her, gir lite grunnlag for å si noe bestemt om hvordan intervjuer-effekter generelt gjør seg gjeldende i intervju-undersøkelser. Det bør påpekes at de spørsmålene som er analysert her, dreier seg om temaer hvor intervjuer-effektene presumptivt er relativt store, og at en derfor kan anta at slike effekter ikke gjør seg gjeldende i nevneverdig grad når det gjelder spørsmål av mer upersonlig eller nøytral karakter.

Undersøkelsene bør likevel legges opp ut fra den forutsetning at slike effekter kan forekomme i større eller mindre grad.

På spørsmål hvor en antar at tendensen til å svare det som er sosialt ønskelig, vil kunne gjøre seg gjeldende, samt på andre "sensitive" spørsmål, vil en trolig kunne øke validiteten ved å benytte andre innsamlingsmetoder enn personlig intervju. En mulighet er å la respondenten selv krysse av de riktige svaralternativer for slike spørsmål, og sende skjemaet i posten. Ifølge Thomsen og Høst (1973) har følgende slike teknikker vært benyttet i Byrået:

- "1) Bruk av svarkort, som IO fyller ut, legger en i en konvolutt og enten sender direkte til kontoret eller overlater til intervjuer.
- 2) IO gis anledning til å fylle ut hele spørreskjemaet uten intervjuerens hjelp, for så å sende det direkte til kontoret". (s. 20).

En måte for å kontrollere for ulik virkning av intervjueregenskaper på undergrupper av respondenter, vil være å tilstrebe en lik fordeling av vesentlige intervjuer-egenskaper f.eks. for ulike kommunetyper, eller for andre grupper som skal sammenliknes, men denne muligheten vil være begrenset av rekrutteringsmulighetene når det gjelder intervjuere i ulike distrikter.

Imidlertid kan en ut fra kjennskap til de separate svarfordelinger for f.eks. mannlige og kvinnelige intervjuere estimere den forventede svarfordeling for et gitt forholdstall mellom de to grupper intervjuere. F.eks. vil den forventede svarfordeling ved likt antall kvinnelige og mannlige intervjuere være lik gjennomsnittet av prosentverdiene for de to gruppene. Ved slike korreksjoner kan f.eks. regionale tall gjøres mer sammenliknbare enn de ellers ville være dersom forholdet mellom antall mannlige og kvinnelige intervjuere varierer.

Dessverre vil en sjelden eller aldri ha tilstrekkelig informasjon om intervjuer-effekter til å kunne korrigere for dem på en fullt ut tilfredsstillende måte. Det er derfor trolig at den beste innfallsport til å redusere eller unngå slike effekter ligger i spørsmålsformulering og strukturering av intervjusituasjonen forøvrig. En må anta at det er viktig å gi respondenten så spesifikke, konkrete og entydige svaralternativer og øvrige referanser som overhodet mulig.

Litteraturliste

- [1] Edwards, A. L. (1957) The Social Desirability Variable in Personality Assessment and Research. N. Y.: Holt
- [2] Ellis, A. (1947) Questionnaire vs. interview method in the study of human love relationships. Amer.Svc.Rev., 12, 541-553
- [3] Hochstim, J. R. (1962) Comparison of three information gathering strategies in a population study of sociomedical variables. Proceedings of the American Statistical Association, Social Statistics Section, 154-159
- [4] Hochstim, J. R. A critical comparison of three strategies of collecting data from households. Journal of the American Statistical Association, 62, 976-989
- [5] Hyman, H. H. (1954) Interviewing in Social Research. Chicago: Univ. Chicago Press
- [6] Høst, S. (1975) Ja-effekten (acquiescence response set) og bruken av påstander i intervjuundersøkelser. Statistisk Sentralbyrå ANO IO 75/34
- [7] Nunnally, J. C. (1967) Psychometric Theory. N. Y.: McGraw-Hill
- [8] Payne, S. L. (1951) The Art of Asking Questions. Princeton University Press
- [9] Phillips, D. L. (1971) Knowledge from What: Theories and Methods in Social Research. Chicago: Rand McNally & Co.
- [10] Rosenthal, R. (1966) Experimenter Effects in Behavioral Research. N. Y.: Appleton-Century-Crofts
- [11] Statistisk Sentralbyrå (1972) Kommunevalget 1971, Hefte II, NOS A 503
- [12] Statistisk Sentralbyrå (1974) Stortingsvalget 1973, Hefte II, NOS A 613
- [13] Statistisk Sentralbyrå (1975) Levekår 1973. NOS A 720
- [14] Sudman, S. og Bradburn, N. M. (1974) Response Effects in Surveys. Chicago: Aldine Publishing Co.
- [15] Thomsen, I og Høst, S. (1973) Rutiner ved intervjukontoret. Statistisk Sentralbyrå, ANO IB 73/1